

ԿՐԾՆԱԿԱՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԵՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Քրիստոնէութիւնը գերազանցապէս պատմական է, և կը ներկայացնէ Աստուծոյ յայտնութիւնը պատմութեան մէջ: Քրիստոնէական աշխարհի կերտումը հիմնուած՝ պատմական եղական նկարագրի եւ երկնաւոր եւ երկրաւոր պատմութիւններու միութեան վրայ, յատկապէս բաղադրեալ է, վասնզի ան հիմնուած է նախապէս պատմութեան մէջ գործօն բոլոր հիմնական ուժերու և մասնաւորաբար երբայական և հելլենական սկզբունքներու վրայ, որոնց շաղկապումը և գործակցութիւնը հիմը դրին Քրիստոնէական պատմութեան, անոնց ազդեցութիւնը փոխադարձաբար տիրապետած է Քրիստոնէական պատմութեան այս կամ այն զիմայեղունքներուն:

Երբայական տարրը նպաստաւոր է Հին Կտակարանի մէջ արտայայտուած յայտնեալ օրէնքի սկզբունքներուն և երբեմն որոշ ազդեցութիւն մը կը ներգործէ Քրիստոնէական բարեշրջութեան վրայ շեշտելով Հին Կտակարանի օրինական ըմբռնումը ի միաս յայտնեալ երանութեան, սիրոյ և ազատութեան սկզբունքներուն: Քրիստոնէական աշխարհի մէջ աւանդամոլութեան աղբիւրն է ան, բայց կրնայ ըլլալ նաև աղբիւրը բոլորովին տարբեր և յայտնութենական ոգիի մը որ կը ձգտի նոր և վերջնական յայտնութիւններու, թէև այս վերջինը հակառակ է Հին Կտակարանի սկզբունքներուն: Այսուամենայնիւ երբայական այս գոյգ սկզբունքներն ալ թէև բնութեամբ հակադիր, աւանդութեան կերտումին եւ ապագայի ձգտումներուն մէջ խորապէս պատմական են:

Ընդհանուր առմամբ կարելի է ըսել թէ նկեղեցիին անհրաժեշտաբար պատմական ուժ մըն է, ան կը ներմուծէ յայտնութիւնը մարդկային պատմական կազմին մէջ և կ'առաջնորդէ ազգային զանգուածներու կրօնական ճակատագրերը: Այսպէս ան պատմական առաջնորդող ուժ մըն է աւանդութեամբ կապուած երբայական սկզբունքներուն որոնք կը կազմեն պատմական տարրերը Քրիստոնէութեան, Հելլենական տարին

ալ հարուստ աղբիւր մըն է Քրիստոնէութեան, անշուշտ նուազ ուժական: Քրիստոնէական մարող Ներհայեցողական բնագիտցութիւնը, անոր վարդապետութիւնն ու խորհրդապաշտութիւնը ծագումով հելլենական են, վասնզի Աստուածային գոյութեան ուժգին ներհայեցողութիւնը աւելի յատուկ է հելլենական՝ քան թէ երբայական ալեկոծ ոգիին: Քրիստոնէական բոլոր գեղարուեստն ու գեղեցկութիւնը հելլենական ոգիէն բխած է. Քրիստոնէական աշխարհին ինչպէս նաև զաւրջ դարերու աշխարհին գեղեցկութեան աղբիւրն ու օրրանն է ան, Քրիստոնէութեան պաշտամունքի մարող գեղեցկութիւնը անոր վրայ հիմնուած է, և Բողոքականութեան Քրիստոնէութիւնը հեթանոսական տարրերէն թօթափելու միտումը տկարացնել է Քրիստոնէութեան գեղարուեստն ու բնագիտցութիւնը, այսինքն այն տարրերը որոնք պատմականօրէն կապուած են հելլենական ոգիին:

Քրիստոնէութեան ուժական և պատմական բացառիկ նկարագիրը արդիւնք է այն իրողութեան թէ ան առաջին անգամ ըլլալով վերջնականապէս յայտնեց ապատութեան սկզբունքին գոյութիւնը որ հաւասարապէս անմասօթ էր թէ՛ հին և թէ երբայական աշխարհին: Քրիստոնէական ազատութիւնը կ'առաջադրէ պատմութեան իրազօրծումը ազատ ենթակայի մը և ոգիի մը միջոցաւ, և այսպիսի իրազօրծում մը կը կազմէ թէ՛ Քրիստոնէութեան և թէ պատմութեան նկարագիրը, վասնզի անկարելի է պատմութեան կառուցումը առանց ենթակային ազատ գործունէութեան: Թոյները շեշտեցին բանականութեան եւ բարիին անհրաժեշտութիւնը, իրենց համար բարին անհրաժեշտ արդիւնք էր բանականութեան յաղթանակին: Սովորաւ հելլենական մտածումը կ'արտայայտէր երբ բարին հաստատուած էր նկատէր օրէնքի և սկզբունքներու հիման վրայ և անհերքելի բանականութեան կողմէ: Այն սկզբունքները որոնք կը հակասէին ասոր կը նկատուէին արկածային և անտրամաբանական: Այսպէս յունական ըմբռնումը նկատու, էր ասոնք բարին ազատութիւնը, և յունական իմաստասիրութիւնը, նոյնիսկ իր զագաթնակէտին, բնաւ չարտադրեց բարին հեղինակաւոր տեսութիւն մը:

Քրիստոնէութիւնը, միւս կողմէ, շեշտեց բարիքն ազատութիւնը, ան շեշտեց թէ բարին արգիւնք է ազատ ոգիին և թէ այսպիսի բարի մը միայն կրնայ ունենալ ճշմարիտ արժէք և իրականութիւն, ան կ'ուրանայ ստիպողական եւ տրամաբանական անհրաժեշտութիւնը բարիին և ասիկա կը կազմէ Քրիստոնէական ըմբռնումին յատկանշական դիմագիծը: Քրիստոնէութիւնը հաստատեց թէ ազատութիւնը բարձրագոյն աստուածային Ռանին աւելի բարձրագոյն գործունէութիւնն է և թէ ան կ'որոշէ թէ՛ մարդուն և թէ աշխարհի ճակատագիրը և այսպիսով կը կերտէ պատմութիւնը: Գըրիստոնէական նախնականութիւնը հոմանիշ է ազատութեան և ոչ թէ ճակատագրականութեան, Հին աշխարհի նման Քրիստոնէութիւնը չ'ենթարկուի ճակատագրին: Այսպիսի ենթարկում մը բարձրագոյն իմաստութիւնն է որ կրնայ ձեռք ձգուիլ մարդոց կողմէ, արտայայտուած է՝ յոյն ողբերգութեան և իմաստասիրութեան մէջ: Բայց Քրիստոնէական ոգին հիմնուած է սկզբունքի մը վրայ որ կ'ընդլիկ այդպիսի ենթարկումէ մը: Բարին ընտրելու, հաստատելու ազատութիւնը, արմատացած կամքին և ոչ թէ բանականութեան մէջ, իր բարգիւն կ'ենթադրէ ազատութիւնը ըստեղծագործ և գործունեայ առարկային առանց որուն անկարելի է պատմութեան ուժականութիւնը: Հնդկաստանի և Չինաստանի հին մշակոյթներու կատարել, ոչ պատմական և հակապատմական բնոյթը արգիւնք է այն իրողութեան որ ստեղծագործ ենթակային ազատութիւնը չ'է յայտնուած անոնց մէջ, անիկա չ'է յայտնուած նաեւ Վիսնաբու իմաստասիրութեան մէջ, որ մեծագոյն իմաստասիրական գրութիւններէն մէկն է, և ոչ իսկ այն իմաստասիրութիւններուն մէջ որոնք ազատութեան որոշ ըմբռնողութիւն մը ունին որպէս բացարձակ միութիւն մարդկային և աստուածային ոգիներու: Հնդկաստան ևս կ'անգիտանար մարդկային ազատութեան գաղափարը: Եւ այս է պատճառը որ այս ալլապէս ինքնամիտ մշակոյթին կը պակասէր Քրիստոնէութիւնը առաջինը իղաւ վերջնականապէս յայտնելու ստեղծագործ ենթակային ազատութիւնը որ անգիտացուած

էր նախաքրիստոնէական աշխարհէն: Եւ պատմութեան այս ներքին ուժական ըսկզբունքներու գիւտը որոշադրելով մարդուն, ժողովուրդներու և մարդկութեան ճակատագրին իրագործումը բնականօրէն առաջ բերաւ այն վճռական աշխարհի պատմութիւնը որ կը զուգահեռի Քրիստոնէական շրջանին:

Խնչ է գլխաւոր նպատակը տիեզերական պատմութեան. իմ կարծիքով, մարդուն ճակատագրին պատմութիւնն է դիտուած մարդուն ոգիին և գործակցութեան լոյսովը որ կը կազմէ ապսամալանքին հիմն ու մզիչ ուժը: Մարդկային պատմութեան զանազան շրջաններն կրնանք նշմարել մարդկային ոգիին և բնութեան գործակցութիւնը որ կ'իյնայ պատմական շրջանին մէջ, առաջին քայլը որ ուղղակի արգիւնքն էր մարդուն Աստուծոյ հեռանալուն երկնային-պատմական ողբերգութիւնն է, առաջին Անկումը (Ազամի) ազատութեան ողբերգութիւնը մխրճած է մարդը և մարդկային ոգին բընական անհրաժեշտութեան խորութիւններուն մէջ: Այս անկումին կ'ընկերանայ մարդուն գիտութիւնը բնութեան տարբերուն որ տիրած է մարդկային ոգիին և գիտի հմայէ զայն: Պատմութեան առաջին շրջանին մարդկային ոգին մխրճուած է տարբերային բնութեան մէջ, այս է վիճակը տակաւին վայրենի եւ բարբարոս ժողովուրդներուն, հին մշակոյթներուն և հին աշխարհի առաջին պատմութեան: Մարդկային ոգին կորսնցուցած ըլլալ կը թուի իր նախնական ազատութիւնը, դադարած է նոյնիսկ անոր գիտակցութիւնը ունենալէ: Մխրճուած անհրաժեշտին խորքին մէջ, մարդը իր իմաստասիրութեամբ չ'է կրնար տիրանալ իր ազատութեան գիտակցութեան և կամ ինքնիրեն՝ որպէս ոգեկան ստեղծագործ էակ մը: Այն իրողութիւնը թէ մարդկային ոգին կորսնցուցած է իր ազատութիւնը Աստուծոյ հոգիին հեռանալուն համար կը բացարձակ թէ ինչո՞ւ ազատութեան ճշմարիտ սկզբունքը չ'է յայտնուած հին աշխարհի մէջ: Ազատութիւնը փոխուած է անհրաժեշտութեան, և ոգին անկարող և զած է կրօնական յայտնութեամբ կամ իմաստասիրական հայեցողութեամբ տիրանալու ազատութեան:

Մարդուն աշխարհիկ ճակատագրին նը-

պատակն է մարդկային ստեղծագործ ոգիին ազատագրումը բնական անհրաժեշտին խորքէն, եւ ստորին տարրերու գերութենէն: Այդ նիւթն էր որ զբաղեցուցած էր հին աշխարհը: Մարդուն ոգին մխրձումը տալերային բնութեան մէջ կապ ունի մարդուն բնական գեներու զառն կախումէն եւ անոնց ահարկու երկիւղէն: Մարդկային անկեալ ոգին, թէ՛ն արմատացած բնութեան մէջ, անկէ տիրապետուած, այսու ամենայնիւ խոր ներգաշնակութեան մէջ էր անոր հետ: Մարդը ճաշակեց բնական կեանքը որպէս ապրող գործարանաւորութիւն մը, ներշնչուած գեներէ եւ բնակակից անոնց որոնց հետ տեղական յարաբերութեան մէջ էր, եւ անոր հոգեկոր կեանքը աւելի ընտանի էր իրեն քան իր պատմութեան յաջորդ աստիճանները: Հին զրոյցները (myth) կը խօսին մարդուն այս բնական ոգիներու հետ ունեցած յարաբերութեանց մասին: Մարդուն անցեալ ոգին զագրած էր տիրապետել բնութիւնը եւ իր ազատ կամքով եղած էր գերին եւ անբաժանելի մասը բնութեան նախապատմական շրջանի մը: Մարդուն բնութեան կախումը հաւասար էր անոր միանալուն: Հեթանոս աշխարհը գեներով լեցուն էր եւ մարդը անկարող էր տիրել անոնց ինչպէս նաեւ բնական շրջանին (cycle): Հետեւաբար մարդուն պատկերը չէր համապատասխաներ բարձրագոյն աստուածայինին այլ տարերային ոգիներով լեցունած ստորին բնութեան: Մարդը ինքզինքը պատշաճեցուց այս ստորին բնութեան ձեւերուն որ գերած էր զինքը եւ որուն շղթաները ան չէր կրնար խորտակել իր ազատ կամքով:

Քրիստոնէութեան մեծագոյն նպատակը, որ տակաւին լիովին չէ ըմբռնուած Քրիստոնեայ աշխարհէն, կը կայանայ մարդը ստորին տարերային բնութեան եւ գեներու զօրութենէն ազատագրելուն մէջ, այս տեղի ունեցաւ Քրիստոսի եւ փրկագործութեան խորհուրդի միջոցաւ, ան բռնի ազատեց մարդը բնութեան տարրերէն եւ վերանկեղանացուց անոր հոգեկանութիւնը, զատեց զայն ստորին բնութենէն ու անկախ հոգեկոր էակ մը ըրաւ զայն ազատելով բնական աշխարհի ենթակումէն եւ բարձրացուց զայն մինչեւ երկինք: Քրիստոնէութիւնը մինակը վերահաստատեց այն հոգեկոր ազատութիւնը

նը որմէ կապտուած էր մարդը նախաքրիստոնէական աշխարհի մէջ գոյութիւն ունեցող գեներու, բնական ոգիներու եւ տարերային ուժերու զօրութենէն: Քրիստոնէութեան էական նպատակը հետեւաբար կը կայանայ անոր մէջ որ ան ազատեց մարդը եւ անոր ցոյց տուաւ մարդկային ճակատագրի ազատ լուծումը: Եւ ասկիւ բարձրագոյն իշնակութիւնն է մարդուն փրկութեան իր արտաքին եւ ներքին գեներութենէն, այն չար տարրերէն որոնք գործն են իր իսկ բնութեան մէջ: Իր գերութիւնը բնական գեներուն՝ հոմանիշ է իր իսկ ստորին եսին գերութեան որմէ անկարող էր ազատել ինքզինքը վասնզի իր ազատութիւնը փոխուած էր անհրաժեշտութեան, արգիւնք իր սխալին, բայց Քրիստոնէական փրկագործութիւնը կատարուած Աստուածային մարդուն, Աստուածամարդուն, մարդուն որպէս երկրորդ անձնաւորութիւնը Աստուածային երրորդութեան, վերահաստատեց մարդուն ազատութեան ուժը եւ աստուածային բարձրագոյն պատկերը: Միայն Աստուածային մարդուն գալուստը, աշխարհի մէջ մարդուն թուր գործերուն հետեւողներուն իր զգեցունքը, իր տառապանքները եւ քաշկական արիւնքը, իր փրկագործութեան խորհուրդը, կրնային ազատել մարդը ստորին տարրերութեան ենթակումէն եւ անգամ մը եւ շնորհել անոր Աստուծոյ Որդիութիւնը:

Հին կրօնքներն ու խորհուրդներն ալ կը ձգտէին փրկագործութեան Ոսիրիսի, Ադոնիսի եւ Դիոնիսիոսի խորհուրդները աղօտ հաւատումներ եւ անձկագին ծաւալն էր փրկագործութեան ճշմարիտ խորհուրդին: Այս խորհուրդներուն մէջ մարդը կը ձգտէր ինքզինքը ազատել բնութեան գերութենէն եւ հասնիլ անմահութեան, բայց անոնք բնաւ չյարդեցան իրականացնելու մարդուն վերջնական ազատութիւնը վասնզի անոնք արմատացած էին ստորին տարերային բնութեան շրջանին մէջ: Միայն Քրիստոնէութիւնն էր որ ազատեց մարդը բնութեան տարրերէն եւ վերահաստատեց անոր արժանապատուութիւնը վերանորոգելով մարդկային ոգիի ազատութիւնը եւ բացաւ նոր շրջան մը իր ճակատագրին ու մարդը անգամ մը եւս գիտակցեցաւ իր ազատութեան, վազել, ան վերջ-

նականապէս բաժնուած էր բնութեան կեանքէն և հետզհետէ հասած հոգեւոր հասունութեան. ամէն անգամ որ մարդը կը փորձէ հաղորդակցիլ հեթանոսութեան, անխուսափելիօրէն կ'ենթարկուի անկումի մը, Քրիստոնէութիւնը բնութեան սորաափէն և գերութենէն մարդը կարենալ ազատելու համար ստիպուած էր անտեղիտալի և հերոսական պատերազմ մը յայտարարել մարդուն թէ՛ ներսի և թէ դուրսի բնութեան տարբերուն դէմ, Սուրբբուն սարսաղագոյնի կեանքին մէջ ճշդողական պատերազմը լաւագոյն օրինակն է ասոր:

Եւ համոզուած եմ որ միայն Քրիստոնէութիւնն էր որ կարելի ըրաւ դրական գիտութեան և թեքնիքի իրականացումը: Որքան ատեն որ մարդը բնութեան հետ հաղորդակցից էր և իր կեանքին հիմը կը կազմէին միթոսները, չէր կրնար բնութենէն վեր բարձրանալ: Անկարելի է շինել երկաթուղիի գիծեր, հնարել հեռագիր և հեռաձայն, դեբրու վախի ազդեցութեան տակ: Մարդը որպէսզի կարենար բնութիւնը գործածել որպէս մեքենականութիւն, պէտք էր որ մարդուն գիտակցութենէն վանուէր բնութեան դեբրու ներշնչումը և անոր հաղորդակցութիւնը անոր հետ:

Մարդուն բնութենէն ազատութեան արդիւնքը այն եղաւ որ ան քաշուեցաւ ներքին հոգեւոր աշխարհի մը մէջ, ուր սկսեալ հերոսական ատաւոր մաքսուում մը բնական տարբերուն դէմ, որպէսզի յաղթէ ստորին բնութեան և կերտէ իր նկարագիրը որպէս ազատ մարդկային անձնաւորութիւն մը: Այս մեծ գործը, մարդուն ճակատաբերին կեդրոնական իրողութիւններէն մին՝ իրադրութեանցաւ Քրիստոնէութեան Սուրբբուն կողմէ: Այն տիտանեան պայքարը ապրուած Քրիստոնէայ մեծ ճշմարտեմբուն և անապատականներուն կողմէ ընդդէմ աշխարհի ցանկութեանց վերջնականապէս ապահովեց մարդուն ազատութիւնը ստորին տարրերէն: Հին աշխարհին մէջ մարդուն պատկերը ձեւուած էր Հին Ագամի վրայ որ կը խորհրդանշէր մարդկային հաւաքականութիւնը ինկած բնութեան ստորին տարրերու անգուններուն մէջ: Բայց այժմ մարդը պարտաւոր է արհամարհել բնութիւնը, որպէսզի կերտէ մարդկային նոր անձնաւորութիւն մը՝ Նոր Ագամին օրինակին համաձայն: Այս

ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ

ԲՆՈՅԹՆ ՈՒ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Տիեզերքի մարդը կեանքը, տեսանելի և անտեսանելի կը փառաբանէ Հաստիչը: Երկրագունքիւնը արարածին գիտակցութիւնն ու զգացումն է Անդրագոյնին հանդէպ, ըսել կ'ուզենք իրողութեան մը որ անկախ է պաշտողէն և որ խորհրդաւորութեամբ մը պատուած է: Անդրագոյնը է՛ նաև Գերբնականը և որ գերագոյն նպատակներէն է մարդկային հոգիին որուն ան կը ձգտի կրօնքին էութիւնը աստուածապաշտութիւնն է, պաշտելութեան զգացումը Աստուծոյ ներգոյնութեան և անդրագունութեան և Անոր մեզ մօտիկութիւնը, բացորոշակի տարբերութիւնը հունաւոր արարածներէն բայց ո՛չ անբաժան անոնցմէ: Էական է նկատել որ աստուածապաշտութեան մէջ անձնապաշտութեան տարբեր պէտք չէ խառնել: Ո՛չ թէ մարդուն փափաքներն ու պէտքերը շնչաւորու են, այլ Աստուծոյ գոյութիւնը, ներկայութիւնը, վսեմութիւնը, մեծութիւնը վերակոչելու է: Ստեղծագործութեան բուն իմաստը կը յայտնաբերուի պաշտելութեան մէջ, նուիրում Աստուծոյ Մեծութեան, Աքանդիլութեան, Գեղեցկութեան: «Սուրբ, Սուրբ, Սուրբ Տէր Արարութեանց...»: Միայն ինքն գոյ է: Ստեղծագործութիւնը իմում միայն արժէք մը ունի: Առանց իրեն՝ ոչինչ: Ե՛ւ կաւ «չէ», «կրնայ» կամ «չկրնայ» պէտք չէ վերագրելու Աստուծոյ, քանզի այդ բաները, մեր սահմանափակ գիտութիւնը կը յայտնեն:

Աստուած Բացարձակ է և Յաւիտեանական, ներկայէն, անցեալէն և ապագայէն

ճիշդ որ կ'ընդգրկէ նախկին միաբանակցութիւնները, և միջնադարեան վանականութիւնը և բոլոր այն շրջանները ուր պայքար մղուած է նոր անհատականութեան ի նպաստ, կը կազմեն Քրիստոնէական նոր գաւառը:

Ն. ՊԵՏՏԻՍԷՎ

Ամփոփեց
Ս. Վ. Մ.